Dalarnas museum

Kulturhistorisk inventering

HEDEMORA KYRKOGÅRD

Bilaga 1, Kulturhistoriskt värde

ATT VÄRDERA EN BEGRAVNINGSPLATS

Syftet med att värdera en begravningsplats är att fastställa ifall, och på vilket sätt, dess olika beståndsdelar är värdefulla. Den information som skapas genom värderingen kan användas som underlag till att fatta beslut om hur begravningsplatsen bäst ska kunna bevaras, utvecklas och användas i framtiden och nu.

Gravvårdar som återspeglar berättelser om det förflutna, och som därigenom bjuder till insikter om vår samtid är kulturhistoriskt värdefulla. En gravvård kan exempelvis bidra med starka berättelser om samhället, livsöden och sorg. När människor får kunskap om dessa berättelser kan de användas för att bilda djupare insikter om livet och tillvaron i tiden. Gravvårdar kan även användas som ett pedagogiskt verktyg för förmedling av mer komplicerade berättelser riktade till specifika målgrupper, så som berättelser om staden Hedemoras framväxt i kontext till besökare på en kyrkogårdsvandring. Alla gravvårdar har kulturhistoriskt värde eftersom alla gravvårdar kan förmedla berättelser. Olika gravvårdar får olika höga kulturhistoriska värden beroende på vilka berättelser som anses viktiga att lyfta fram.

För att göra arbetet med värdering av enskilda gravvårdar hanterbart och möjligt att följa upp med nya ställningstaganden i framtiden har Dalarnas museum valt ut 14 specifika egenskaper som vi bevakar vid gravvårdsinventeringar. Egenskaperna anses kunna förmedla berättelser om det förflutna som är särskilt viktiga för samhället idag. Ifall en gravvård besitter någon av dessa egenskaper tar vi ställning till ifall egenskapen är värdefull i det specifika fallet. Om så är fallet tillskrivs gravvården ett högt eller ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Urvalet av egenskaper som bevakas har skett med bakgrund i Centrala gravvårdskommitténs *Handbok för kulturhistoriskt inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar*. Gravvårdar med följande egenskaper tillskrivs särskilda kulturhistoriska värden.

- Del av värdefullt arkitektoniskt sammanhang
- Del av värdefull struktur
- Gravvård i gjutjärn
- Gravvård i trä
- Hög ålder
- Gårdsnamn
- Konstnärlig utformning
- Rik inskription
- Personhistoria
- Lokal historia
- Lokalt material
- Lokalt hantverk
- Ovanlig
- Titel

VÄRDEFULLA EGENSKAPER

Nedan beskrivs de ovan listade egenskaperna i sitt sammanhang. De flesta beskrivningarna listar värdebärare som förtydligar vilka fysiska beståndsdelar av gravvården som är viktiga att bevara för att upprätthålla värdet.

Del av värdefull struktur

Hedemora kyrkogård innefattar flera särskilt värdefulla strukturer med gravvårdar som inte besitter någon av de egenskaper som listas ovan. Gravvårdar inom dessa strukturer kan ändå komma att tillskrivas särskilt kulturhistoriskt värde som *Del av värdefull struktur.* Se mer om detta på sidan 63 i rapporten.

Del av arkitektonisk helhet

Särskilt modernismens begravningsplatser är planerade på ett sådant sätt att dess olika komponenter i form av gravvårdar, tappsällen, vägar och liknande samverkar mot en estetisk helhetsbild. En arkitektonisk helhet kan exempelvis vara likformade gravvårdar som står placerade i specifika mönster och därigenom skapar vackra utblickar, vyer och rum. En gravvård som är en del av en arkitektonisk helhet är inte nödvändigtvis värdefull i sin ensamhet, men ifall tillräckligt många gravvårdar inom en arkitektonisk helhet avlägnsas eller byts ut kan den värdefulla arkitektonsika helheten förvanskas. Gravvårdar som pekas ut som särskilt värdefulla för att de ingår som en del av en arkitektonisk helhet är oftast värdefulla i kontext till en större struktur. Sådana strukturer behandlas i rapporten under kapitlet *Områdesbeskrivningar*.

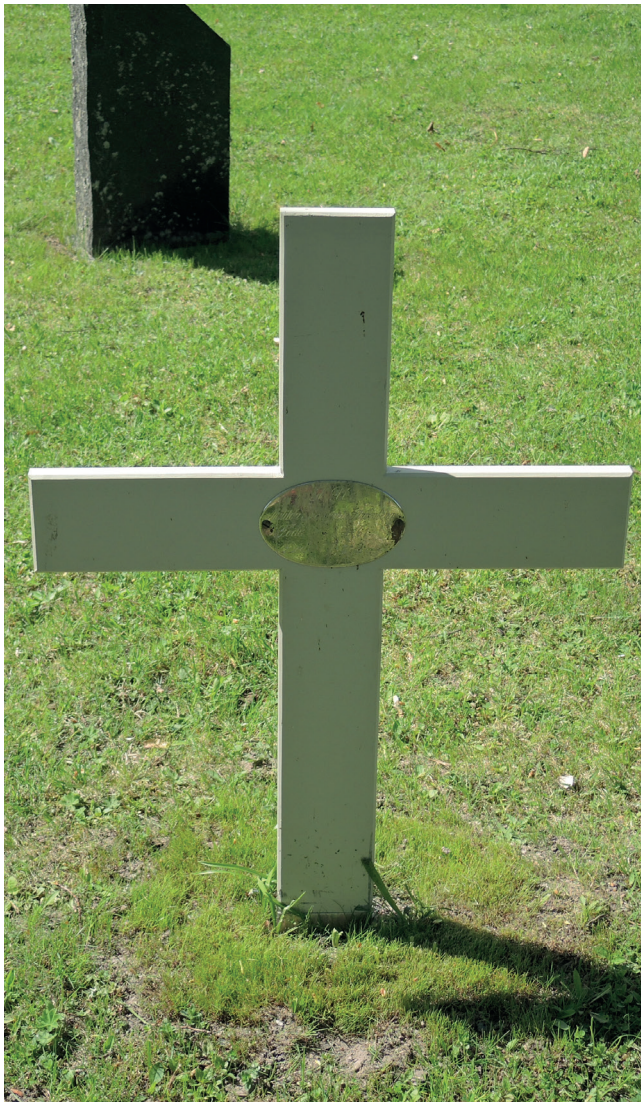

Gravvård i gjutjärn eller trä

Gravvårdar av gjutjärn har vanligen hög ålder och speglar materialval och hantverkshistoria från 1800-talets industrisamhälle. De gjutna gravvårdarna är de tidigaste, mest allmänt spridda spåren av svensk industrihistoria som bevarats på sin ursprungliga plats. Bruket av träkors och gravbrädor har varit mycket vanligt och dess historia är lång. Eftersom materialet är förgängligt är gamla gravvårdar av trä mindre vanliga idag. Gravvårdar i gjutjärn eller trä är omistliga på grund av sin sällsynthet och den information de kan förmedla om 1800-talets samhälle, begravningstraditioner och hantverk. Gravvårdens material är värdebärande.

Hög ålder

Genom att värna gravvårdar av hög ålder bevaras en känsla av historisk kontinuitet. Kontraster mellan gammalt och nytt kan ge ökad förståelse för tidens förlopp och ökad vördnad inför kyrkogården som en plats för den sista vilan. Vad som anses vara hög ålder är relativt mellan olika län och platser. En del kyrkogårdar kan vara riktigt gamla, men ha genomgått omfattande omläggningar under 1900-talets början. En gravvård från 1910 kan i sådant fall vara en av de första på kyrkogården och värderas som av hög ålder. Gällande Hedemora kyrkogård anses gravvårdar uppförda innan 1890 vara av hög ålder. Gravvårdens synbara ålder i form av patina och åldersinskription är värdebärande.

Gårdsnamn

Gårdsnamnen är lokala och utgörs ibland av direkta yrkestitlar, så som Snickar- eller Spögubb-. De används vanligen i kombination med efternamn. Genom gårdsnamnen kan gravvårdar knytas till en viss gård och näring. Denna tradition är en viktig byggsten i sociala identiteter såväl historiskt som idag. Bruket av gårdsnamn på gravvårdar är olika frekvent förekommande runtom i Dalarna. Kring 1950-talet började användandet av gårdsnamn tunnas ur för att sen bli allt ovanligare. Gravvårdens inskription är värdebärande. På Hedemora kyrkogård finns även en rik förekomst av traktnamn, bynamn och ortsnamn som används fristående eller i kontext till gårdsnamnen.

Konstnärlig utformning

Vissa gravvårdar är mycket skickligt utformade föremål med starka konstnärliga uttryck. Andra gravvårdar är utformade utifrån en tydlig estetisk grundtanke som återspeglas i gravvården idag. Sådana gravvårdar kan utgöra viktiga beståndsdelar i en nationell konsthistoria såväl som uttryck för en specifik konstnär, i vissa fall med lokal anknytning. Det kan röra sig om gravvårdar med vackert utsnidade profiler, karaktäristiska typsnitt eller ornament - såväl som förhållandevis enkla gravvårdar uppförda utifrån en tydligt läsbar estetisk grundtanke. I de flesta fall är gravvården som helhet värdebärande. Det finns dock fall där värdet endast anbegriper enskilda beståndsdelar så som inskriptionens typsnitt eller ett bildkonstmotiv. Detta är vanligast på modernistiska gravstenar. Om värdet är kopplat till något annat än gravvården som helhet framgår detta på respektive gravvårdsblankett.

Rik inskription

Många gravvårdar har inskriptioner så som hänvisningar till bibelcitat eller psalmer. Vanligt är också inledningen ”Här hvilar…” Sådana gravvårdar såväl som gravvårdar med mer uppenbara personliga inskriptioner så som t. ex. dikter kan tillskrivas särskilda kulturhistoriska värden utifrån att gravvården bär en rik inskription. Gravvårdens inskription är värdebärande.

Personhistoria

Personhistoriska infallsvinklar tillämpas även i bedömningen av gravvårdarna. Gravvårdar som uppfyller detta kriterium utgör viloplats till en för bygden känd, framstående eller tongivande person som många personer från trakten kan relatera till. Det kan till exempel röra sig om personer som bidragit till samhällsutveckling, kulturliv, nationellt kända personer, personer som blivit kända genom tragedier som skakat bygden, personer med koppling till tongivande näringslivsgrenar på platsen eller personer med nära kopplingar till kyrkogårdens framväxt och skötsel. Det är även viktigt att lyfta fram personer som tidigare inte fått plats i historien, här finns både barn, framstående kvinnor och

minoritetsgrupper. Gravvårdar med personhistoria har mycket högt skyddsvärde och bevaras på befintlig plats i nuvarande utförande. Gravvården som helhet är värdebärande. Namninskriptioner som hänvisar till den personhistoriskt intressanta individen är särskilt viktiga.

Lokal historia

Specifika händelser eller tidsperioder som starkt präglat orten kan återspeglas på kyrkogården, så som gravplatser över omkomna i ett gruvras eller gravvårdar som rests över bortgångna efter stora epidemier. I den här rapporten återges den lokala historien om Hedemora genom ett antal kulturhistoriska sammanhang som berättar om hur staden och socknen växte fram från medeltiden till och med 1980. Gravvårdar som på olika sätt återspeglar dessa kulturhistoriska sammanhang tillskrivs kulturhistoriskt värde som en del i värdefull struktur.

Lokalt material

Lokala material och deras användning i gravvårdar kan bidra till ökad förståelse om traktens näringsliv, natur och geologi. Utöver detta kan lokala material bidra till ökad förståelse av kyrkogården i kontext till platsen, det kan hjälpa att placera kyrkogården i ett lokalt sammanhang. Lokala material i Dalarna är t.ex. porfyr, kalksten, järn, sandsten och igelbergsgranit. Specifika näringar i bygden kan också ha påverkat utformningen av gravvårdarna. I Hedemora bedöms järn och koppar vara lokala material. Gravvårdarnas material är värdebärande.

Lokalt hantverk

Lokala hantverkstraditioner avser traditioner från orten eller närliggande orter. Hantverkstraditioner är starkt bundna till områdets naturliga förutsättningar så som möjlighet att utnyttja vattenkraft eller att utvinna särskilda bergarter. Exempelvis kan handsmidda kors vara mer förekommande på orter som haft brukssmedjor medan detaljerade stenarbeten på kalkstensgravvårdar mer sannolikt finns i kalkstensrika bygder. Det lokala hantverket kan vara en identitets-

faktor. Det kan berätta om kända eller okända utövare och inte minst om hantverket i sig. Gravvården som helhet är värdebärande.

Ovanlig

Det är svårt att avgöra vad som är en unik gravvård i Dalarna utan att ha inventerat samtliga gravvårdar i länet. Utifrån den kunskap som Dalarnas museum idag har om gravvårdar kan vi bara anta vad som är unikt i länet. Däremot är det möjligt at bedöma vad som är en ovanligt förekommande gravvård på en viss kyrkogård, t.ex. en gravvård som till form eller material uppenbart avviker från resterande gravvårdar. Gravvårdar som bedöms som ovanliga tillskrivs särskilt kulturhistoriskt värde. När det gäller ovaliga gravvårdar är gravvården som helhet oftast värdebärande.

Titel

Gravvårdar med titlar kan användas för att studera ortens historiska demografi och berätta om tidigare förekommande yrken haft i trakten. Genom att sätta samman en titel med andra parametrar som utseende, material och storlek på gravvårdar ges inblick i vilka levnadsvillkor som varit rådande inom olika samhällsklasser, yrkesområden och grupper på platsen historiskt. Gravvårdens inskription är värdebärande. Titelinskriptioner är särskilt viktiga.

Dalarnas museum